
Preventie: uit het oog, uit het hart?

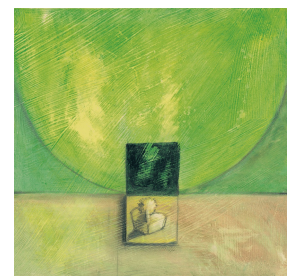
Carlo Loots & Liesbet Mertens

Overgenomen uit: LOOTS, C., SCHAUMONT, C., (Red.), Don Bosco uitgedaagd. In gesprek met actuele tendensen in opvoeding en hulpverlening, Oud-Heverlee, Don Boscovormingscentrum, 2002, p. 49-76.

Liesbet Mertens is als psychologe verbonden aan het Vrij CLB regio Genk. Carlo Loots is verantwoordelijke van Don Bosco Vorming & Animatie.

s het toeval dat de term 'preventief systeem' als dusdanig niet meer vermeld wordt in het nieuwe opvoedingsproject? Hoe spreekt men in deze tijd over preventie in het professionele opvoedingswerk? Hoe verhouden die opvattingen zich tot de salesiaanse traditie en kunnen die twee sporen elkaar bevragen en bevruchten? Liesbet Mertens en Carlo Loots buigen zich over deze vragen en gaan het gesprek aan tussen de salesiaanse opvoedingsvisie en het hedendaagse preventiedenken.

**samen
DON BOSCO
zijn plaats
geven**

INLEIDING

In Don Bosco's tijd was preventief werken vernieuwend binnen opvoeding. Zijn preventief systeem werd gedurende vele jaren hét kenmerk van salesiaans opvoeden. Vandaag is er het vernieuwde opvoedingsproject 'In dialoog met Don Bosco'. 'Preventie' wordt hierin slechts vier keer vernoemd, waarvan één keer in de inleiding en twee keer in de bibliografie. Wat is er gebeurd met het preventief werken? Is dit niet meer actueel? Past dit niet meer binnen het concept van salesiaans handelen en opvoeden?

Dit artikel wil het preventief werken in dialoog laten treden met zowel de geschiedenis als de hedendaagse menswetenschappen.

1. HISTORISCHE TERUGBLIK

In de negentiende eeuw erkende men al de noodzaak van preventie¹. Dit werd toegepast in zowel de rechtspraak, de morele en religieuze vorming als in de sociale bijstand en de opvoeding. Binnen die laatste twee domeinen trof men twee aan elkaar tegengestelde opvattingen van preventie aan.

Ten eerste kende men de preventie in **defensief-repressieve stijl**. Het doel was om de 'goede', 'normale' en 'redelijke' burgers te beschermen tegen de gevaren van iedereen die afwijkend was of deviant gedrag vertoonde. Tot deze groep behoorden niet alleen criminele jongeren, maar ook prostituees, armen, revolutionairen en bedelaars. De gevestigde politieke orde hanteerde deze visie op de noodzaak van preventie ook ten aanzien van politiek en/of religieus andersdenkenden. De kerkelijke milieus verdedigden zich op die manier tegen de groeiende macht van het opkomende laïcisme. Preventief optreden betekende in deze context dat straf werd opgelegd, censuur toegepast en devianten in afzondering werden geplaatst. De oorzaken van de problemen werden in het individu gelegd. De samenleving als zodanig en de maatschappelijke structuren gingen vrijuit. Naar jongeren werd deze repressieve stijl uitgebreid met een aantal positieve kansen: onderwijs en arbeid.

Naast deze defensief-repressieve stijl kende men in de 19^e eeuw ook de preventieve kracht van een **promotionele aanpak**. Het uitgangspunt bleef zoals bij de repressieve aanpak: bescherming en verdediging van de samenleving en haar burgers. Maar in plaats van repressief op te treden waardeerde men onderwijs, beroepsvorming, economische bijstand en het verlenen van onderdak als positieve preventiemiddelen. Niet enkel de 'devianten' konden hiervan genieten, maar al degenen die psychisch, fysiek en sociaal niet aan hun trekken kwamen. Ondanks vele zinvolle initiatieven werden marginalen en devianten nog overwegend als 'object' van zorg en bijstand beschouwd en niet als 'subjecten' die hun individuele en sociale emancipatie mee in handen konden nemen. In de tweede helft van de negentiende eeuw verschoof de aandacht van preventieve vormen ter promotie van het

(1) Zie: SCHEPENS, J., *Preventie en opvoeding*, in *Caleidoscoop* 8(1996) nr. 2, p. 26-28.

individuele promotie van hele sociale klassen. Naar het einde van de negentiende eeuw ontstonden initiatieven die marginalen opriepen tot en hen ondersteunden bij het in eigen handen nemen van hun lot.

In de **twintigste eeuw** en vooral de laatste decennia kreeg men meer aandacht voor de maatschappelijke context van deviant gedrag. Stilaan ging men de verantwoordelijkheid hiervoor afschuiven op de maatschappij. Risicopersonen en -groepen werden dan ook vaak "verontschuldigd" maar tegelijkertijd toch nog als een bedreiging voor de maatschappij ervaren. Preventie moest hun gedrag binnen de perken houden. De belangrijkste opdracht van preventie lag dus in het greep krijgen op en het indijken van afwijkend gedrag. Dit noemt men ook de positivistische benadering.

De laatste decennia heeft kritiek op deze benadering het thema in een nieuw daglicht geplaatst.

Preventie werd als gevolg hiervan niet langer uitsluitend gezien als greep krijgen op deviant gedrag. Zij slaat ook op vroegtijdige en veralgemeende actie om problematisch gedrag te 'voorkomen'. Er wordt m.a.w. meer aandacht gegeven aan de zogenaamde 'primaire' preventie, d.i. algemene activiteiten ter voorkoming van een probleem, waarbij men zowel de persoon als de maatschappelijke context voor ogen heeft.

Deze benadering van preventie lijkt vandaag de dag in conflict te komen met de opvatting dat binnen de opvoeding niet alle risico's moeten worden uitgesloten². In wat volgt maken we daarom onderscheid tussen enerzijds preventieve acties binnen opvoeding en anderzijds opvoeding als preventie.

2. SITUERING VAN HET PREVENTIEF SYSTEEM VAN DON BOSCO

Toen Don Bosco in februari 1878 in Rome verbleef, had hij volgens de *Memorie Biografiche* een onderhoud met minister Fr. Crispi. Tijdens dat gesprek moeten de wanordelikheden in de jeugdgevangenissen ter sprake gekomen zijn³. Op vraag van de minister schrijft Don Bosco zijn visie omtrent de opvang van probleemjongeren uit. Don Bosco begint zijn brief met de mededeling: *'Ik heb de eer u de grondbeginselen voor te leggen*

(2) Falen, mislukken en regel- en normovertreding zijn inherent aan het ontwikkelingsproces van jongeren. Het zou daarom niet wenselijk zijn preventief systematisch die mogelijke mislukkingen of conflicten uit te sluiten. In het kader van hulpverlening beschouwt men regel- en normovertredend gedrag juist als bevoorrechte pedagogische en hulpverleningskansen. Het voorkómen van probleemgedrag blijft echter wel zinvol wanneer de relationele context ontbreekt om samen met de jongeren naar de betekenis van dit gedrag te zoeken, of wanneer dit gedrag kwantitatief onaanvaardbaar wordt. De vraag naar de verhouding tussen hulpverlening en preventie laten we in dit artikel buiten beschouwing. Vergelijk: SCHMID, F., *Das 'Präventivsystem' Don Boscos und die Präventionskonzepte von heute*, in *Ordensnachrichten* 40(2001) nr. 4, p. 31-39.

(3) Zie: BOSCO, G., *De toepassing van het preventief systeem bij jongens die in gevaar verkeren* (1878), p. 13-30 in het jaarboek 'Don Bosco uitgedaagd'.

waarmee men het preventief systeem kan toepassen bij de probleemjongeren op de openbare weg of in opvoedingshuizen en instellingen⁴. Don Bosco zet deze grondbeginselen uiteen in de bijgevoegde nota die dezelfde titel krijgt als het traktaat uit 1877 naar aanleiding van de opening van het patronaat in Nice: *'Het preventief systeem in de opvoeding van de jeugd'*⁵. Hij bewerkt de oorspronkelijke tekst in functie van de gegeven omstandigheden. De minister vraagt niet in de eerste plaats naar een goede pedagogische aanpak in scholen en internaten, maar naar een efficiënte opvang en begeleiding van jongeren in de jeugdgevangenissen en instellingen. Toch gaat Don Bosco niet expliciet in op de vraag naar een specifieke aanpak van probleemjongeren in deze settings. Zijn uiteenzetting van het 'preventief systeem' is in de eerste plaats gericht op het voorkomen dat deze jongeren in de jeugdgevangenissen terechtkomen. *'Terwijl de wetten over de schuldigen waken, is zeker de grootste zorg nodig om het aantal [schuldigen] te verminderen'*. In zijn nota heeft hij een aantal middelen voor ogen om het aantal jongeren dat men conform de wet gevangen moet zetten, te verminderen. Hier verkiest Don Bosco duidelijk de preventieve opvang en begeleiding boven heropvoeding in een jeugdgevangenis⁶. De preventie die Don Bosco voorstaat vertoont twee facetten. Enerzijds wil hij kinderen en jongeren behouden voor lichamelijk en zedelijk kwaad en hen daarom desnoods van deze risico's afhouden. Anderzijds wil hij hun kansen geven tot persoonlijke ontplooiing en hen toerusten om uit te groeien tot 'eerlijke burgers en goede christenen'. Als men die jongeren een goede opvoeding geeft en hun op een eerlijke wijze werk verschaft, werkt men aan hun maatschappelijke integratie en zullen zij geen bandieten of misdadigers worden, die men moet straffen en gevangen zetten. Door de opvang van probleemjongeren in de oratorio's en internaten en via vormingsactiviteiten die mee-evolueren met de steeds wijzigende maatschappelijke context treden de eerste salesianen met succes preventief op. Don Bosco koos dus voor de opvoeding als maatschappelijk preventieve aanpak.

Daarnaast opteert hij ook voor een preventieve aanpak als pedagogische methode in het opvoedingsproces zelf. Ook en vooral het opvoedingsproces zelf moet voor hem en zijn medewerkers preventief verlopen. In contrast met de repressieve aanpak beschrijft hij preventie als pedagogische aanpak in het opvoedingsgebeuren. De repressieve aanpak bekommert zich slechts om overtreders van voorschriften en afspraken te betrappen en te straffen⁷. Die aanpak is er niet op gericht het goede handelen zelf positief te stimuleren. Wie voor een preventieve aanpak kiest, aldus Don Bosco, zoekt vriendelijk, liefdevol contact, gaat naar jongeren toe, praat met hen, staat hen bij, geeft goede raad en wijst terecht alvorens te straffen. En zelfs dat laatste doet hij op een zachtzinnige manier. Deze ondersteunende en begeleidende aanwezigheid van de opvoeder-leerkracht is de kern van

(4) BOSCO, G., *Op. Cit.*, p. 16.

(5) BOSCO, G., *Het preventief systeem in de opvoeding van de jeugd (1877)*, in LOOTS, C., MERTENS, L., *Don Bosco, passie voor jongeren gisteren en vandaag* (Publicatierreeks van Don Bosco Vorming & Animatie, 3) Don Bosco Vlaanderen, Brussel, 2000, p. 58-67.

(6) Zie: BIESMANS, R., *Op weg naar de 'brieven' van 10 mei 1884. Deel 3: Assistentie, de essentie van Don Bosco's Preventief Systeem in de periode 1876-1884* (Don Bosco Studies, 13) Don Bosco Provinciaal, Sint-Pieters-Woluwe, 2000, p. 19-54.

(7) Zie: BOSCO, G., *Op. Cit.*, p. 26.

zijn preventief systeem. Assistentie vormt zo het sleutelbegrip, de basisattitude van het preventief systeem in de opvoeding⁸.

3. DE PREVENTIEVE KRACHT VAN OPVOEDING

3.1 Opvoeding als vorm van primaire preventie

De band tussen opvoeding en preventie lijkt evident. Primaire preventie onderscheidt zich nauwelijks van opvoeding in het algemeen. Primaire preventie wordt binnen de categorisering door G. Caplan aangeduid als die activiteiten en maatregelen die genomen worden ter voorkoming van een probleem⁹. Vanuit dit kader lijkt het vanzelfsprekend dat opvoeding er mede op gericht is om jongeren weerbaar te maken en te behoeden voor ernstige moeilijkheden.

De educatieve invloed gebeurt binnen de traditionele socialisatieplaatsen (gezin, school, vrije tijd) wanneer er aandacht is voor de uitbouw van menselijke relaties en contacten. Hierbij houdt men rekening met ieders persoonlijke vrijheid en het aanbod van waarden en oriëntaties.

Naar de toekomst is het dan ook belangrijk om aandacht te besteden aan het bepalen van de preventieve waarde van de verschillende pedagogische interventies¹⁰.

Datgene wat essentieel is binnen primaire preventie, en mede ook binnen opvoeding, zijn opvoedingsvaardigheden. We denken hierbij aan de vijf opvoedingsvaardigheden zoals ze beschreven worden in het sociaal-interactioneel model van G. Patterson¹¹. We trachten telkens de preventieve betekenis van deze vaardigheden te accentueren.

3.1.1 Discipline

Hiermee wordt consequent leidinggeven en effectief optreden ten aanzien van regelover-treding bedoeld.

Deze vaardigheid heeft vooral te maken met het indijken van sociaal ongewenst gedrag. Het juist natrekken en benoemen van wat fout loopt, het negeren van minder belangrijke regelover-tredingen en het daadwerkelijk gebruik van sancties of negatieve gevolgen na ongewenst gedrag vormen de ankerpunten van deze opvoedingsvaardigheid¹².

(8) Zie: BIESMANS, R., *Op weg naar de 'brieven' van 10 mei 1884. 3: Assistentie, de essentie van Don Bosco's Preventief Systeem in de periode 1876-1884* (Don Bosco Studies, 13) Don Bosco Provinciale, Brussel, 2000, p. 55-152. Voor een synthese van deze studie zie: BIESMANS, R., *Assistentie, de essentie van het preventief systeem*, in LOOTS, C., MERTENS, L., *Don Bosco, passie voor jongeren gisteren en vandaag* (Publicatierreeks van het Don Bosco Vorming & Animatie, 3) Don Bosco Vlaanderen, Brussel, 2000, p. 69-91.

(9) CAPLAN, G., *Principles of preventive psychiatry*, Basic Books, New York, 1964.

(10) SCHEPENS, J., *Op. Cit.*, p. 26-28.

(11) PATTERSON, G.R., REID, J., DISHION, T., *Antisocial boys* (A social interactional approach, 4), Castaglia Eugene (Or.), 1992.

(12) Zie: PEETERS, J., *Moeilijke adolescenten*, Garant, Leuven, 1995, p. 100.

Inherent aan het overtreden van regels is dat bepaalde grenzen overschreden worden. Deze grenzen zijn nodig om kinderen een veilig opvoedingsklimaat te bieden. Grenzen zijn er niet als straf en mogen ook niet autoritair opgelegd worden. Er moet een evenwicht bestaan tussen de mate waarin het kind zelfstandigheid aankan, en de mate dat de opvoeders controle houden. Grenzen zijn dus flexibel en veranderen met de tijd. Ze geven veiligheid, op voorwaarde dat ze doorzichtig en duidelijk geformuleerd zijn in een taal die kinderen begrijpen¹³.

Van opvoeders vraagt dit het vermogen om problemen te concretiseren en onderscheid te maken tussen essentiële en banale problemen om op basis hiervan effectief en consequent te reageren. Discipline blijkt zowat de belangrijkste opvoedingsvaardigheid te zijn als het gaat om gedragsmoeilijkheden. Onrechtstreeks bekleedt discipline ook een belangrijke sleutelpositie. Als men deze vaardigheid goed meester is, wordt een voedingsbodem gelegd waarop de ontwikkeling en stimulering van positief gedrag mogelijk worden.

3.1.2 Monitoring

Het begrip 'monitoring' wordt op verschillende wijze vertaald. J. Van Acker heeft het over toezicht¹⁴, Jos Peeters vertaalt het in overzicht houden¹⁵. Jo Voets geeft er de betekenis aan van toezicht houden en interesse tonen, wegens de band met positieve betrokkenheid¹⁶.

Het gaat er om dat ouders of opvoeders weten waar, met wie en hoe hun kinderen (en zeker hun adolescenten) hun tijd doorbrengen. Afwezigheid van deze vaardigheid blijkt de beste voorspeller voor probleemgedrag te zijn en bij oudere adolescenten lijkt het erop dat deze vaardigheid zeer belangrijk is om antisociaal gedrag in te dijken.

In het opvoedingsproject van de salesianen van Don Bosco wordt de assisterende stijl als één van de drie fundamentele stijkenmerken van hun opvoedingsmodel naar voren geschoven¹⁷. Ook al zijn er heel wat raakvlakken tussen assistentie en monitoring, toch vallen ze niet zonder meer samen. Assistentie als kwalitatief aanwezig zijn bij en onder jongeren behelst meer dan weten waar de jongere is of hoe hij zijn vrije tijd invult. Het omvat mede een derde opvoedingsvaardigheid, met name de positieve betrokkenheid.

3.1.3 Positieve betrokkenheid

Met positieve betrokkenheid wordt bedoeld dat men als opvoeder op een positieve wijze begaan is met de jongere, dat men om hem geeft en op een gepaste wijze bezorgd is. Positieve affectie moet waarneembaar zijn en verwoord worden. De opvoeder is betrokken

(13) Zie: ADRIAENSSENS, P., *Opvoeden is een groeiproces*, Lannoo, Tielt, 1995, p. 28-38.

(14) VAN ACKER, J., *Gedrags- en opvoedingsproblemen*, Bohn Stafleu Van Loghum, Diegem / Houtem, 1995.

(15) PEETERS, J., *Op. Cit.*, p. 118.

(16) VOETS, J., *Het sociaal-interactioneel model van Patterson en kinderen met ADHD*, in *Tijdschrift voor orthopedagogiek, psychiatrie en klinische kinderpsychologie* 22(1997) p. 142-157.

(17) *In dialoog met Don Bosco: een opvoedingsproject*, Don Bosco Centrale, Brussel, 2001, p. 54-60.

op (de leefwereld van) de jongere en neemt bewust en van harte de verantwoordelijkheid voor zijn aandeel in de opvoeding van de jongere op.

Positieve betrokkenheid correleert hoog met de hoeveelheid tijd die men als gezin (of andere context, we denken hierbij aan leefgroep, klasgroep, vrije tijd) samen doorbrengt, waardoor een gevoel van cohesie ontstaat. Gezamenlijke tijdsbesteding kan daarenboven ruim begrepen worden. Niet alleen het samen iets doen is belangrijk, ook het samen discussiëren over de plannen voor de activiteiten van de dag of het weekend is een belangrijk onderdeel. Betrokkenheid varieert op een continuüm van afstand en nabijheid waar de extremen de premissen van opvoeding onderuithalen.

Een bijkomend argument om werk te maken van een positieve betrokkenheid op het kind of de jongere is de bevinding dat deze vaardigheid een rechtstreeks effect heeft op het gevoel van eigenwaarde van de jongere.

Ondanks het feit dat we hier over 'vaardigheid' spreken, is het zeker te verdedigen dat positieve betrokkenheid van de ouders misschien minder een 'vaardigheid' dan een houding of een attitude impliceert.

3.1.4 Positieve bekrachtiging

Positieve bekrachtiging is eveneens een essentiële vaardigheid binnen opvoeding die terug te vinden is in de onmiddellijke dagelijkse interacties. Ze heeft te maken met het systematisch aanmoedigen en belonen van gewenst gedrag. Jongeren vinden het immers belangrijk dat hun opvoeders hun inspanningen waarderen. Bij positieve bekrachtiging kan men gebruik maken van zowel 'sociale bekrachtigers' (aanmoedigen, schouderklopjes geven, complimenteren voor goede prestaties, enz.) als 'niet-sociale' ofwel 'tastbare' bekrachtigers of beloners (voor adolescenten bvb: extra uitgaansuren, extra vriendenbezoek, later naar bed, en vooral... extra zakgeld). Positieve sociale bekrachtiging wordt door haast iedereen beschouwd als iets zeer waardevols. Onderzoek heeft evenwel uitgewezen dat wanneer kinderen tien jaar worden, de positieve bekrachtiging drastisch daalt.

Het gebruik van tastbare bekrachtigers is een controversieel onderwerp. Het voorzien van geldelijke beloningen en extra voordelen vindt men (ook opvoeders en ouders) vaak onaanvaardbaar. Anderzijds stellen we in de opvoedingspraktijk vaak vast dat de tegenstanders van tastbare beloners hun principes niet altijd consequent in praktijk brengen.

De houding van positief bekrachtigen sluit aan bij een ruimere optie om jongeren maximale ontplooiingskansen te bieden en hun welzijn actief te stimuleren.

3.1.5 Probleemoplossende vaardigheden

Problemsolving is de kunst om constructief met problemen om te gaan. Deze interpersoonlijke vaardigheid heeft te maken met de kwaliteiten van opvoeders om samen met de jongere problemen af te lijnen, te overleggen en uiteindelijk gezamenlijk te beslissen én te evalueren.

De laatste drie vaardigheden staan in verband met het stimuleren van sociaal gewenst gedrag (pro-sociaal gedrag). De eerste twee hebben meer te maken met het beperken van het sociaal ongewenst gedrag (antisociaal gedrag). Onderzoek heeft uitgewezen dat die

vijf opvoedingsvaardigheden sterk met elkaar correleren. Opvoedingsgedrag blijkt bovendien een sterkere voorspeller van delinquentie te zijn dan het gedrag van de jongere zelf¹⁸. Tegelijk blijken vooral de eerste twee opvoedingsvaardigheden, die zich dus meer richten op het inperken van het sociaal ongewenst gedrag, zeer sterke banden te hebben met het voorkomen van gedragsmoeilijkheden.

In dit deel bespreken we opvoeding als vorm van primaire preventie. De doelgroep hierbij is de totale groep van kinderen en jongeren. In de twee volgende delen zal blijken hoe preventie zich focust op bepaalde doelgroepen. Deze doelgroepen bevinden zich vaak in specifiekere settings, waar hulpverlening een grotere rol krijgt toebedeeld. Vandaar dat we er in deze bijdrage niet over uitweiden.

3.2 Opvoeding in het kader van secundaire preventie

Opvoeding speelt ook een rol binnen de secundaire preventie. Secundaire preventie wordt door G. Caplan beschreven als de acties die gericht zijn naar bepaalde risicogroepen. Met andere woorden: het gaat hier om interventies naar personen die reeds een duidelijk, hoewel nog weinig gestructureerd, deviant gedrag vertonen. In deze context zijn educatieve interventies er op gericht om de bekwaamheid van de jongere te verhogen om de eigen problematiek te onderkennen, te analyseren en aan te kunnen¹⁹.

3.3 Opvoeding in het kader van tertiaire preventie

Tertiaire preventie omvat die acties die ondernomen worden tegen de voortzetting van een probleem dat zich reeds voordoet. Het gaat hier om personen die reeds bepaalde sociaal onaanvaardbare gedragsvormen hebben geïnterioriseerd. Ook hier is opvoeding een integrerend element ten aanzien van andere interventies. Opvoeding kan dan de motivatie versterken om uit de tunnel van deviaties of van de marginaliteit te geraken.

4. PROJECTMATIG PREVENTIEF WERKEN: PREVENTIE OP DRIE DIMENSIES

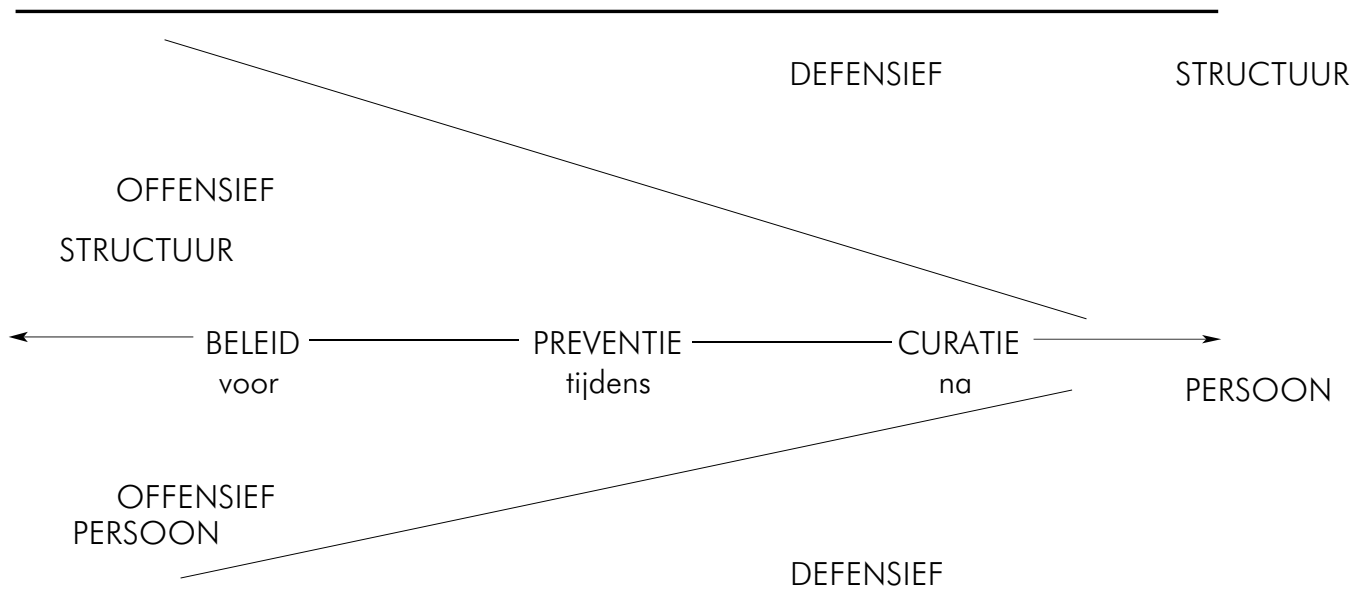
Om preventieve en curatieve acties bewuster te kunnen uitbouwen kan men gebruik maken van het preventiemodel van Frits De Cauter²⁰. Het werd uitgewerkt vanuit een criminologische invalshoek, maar blijkt bruikbaar te zijn voor andere sectoren.

(18) Zie: LOEBER, R., *Ontwikkelingspaden en risicopatronen voor ernstige jeugddelinquentie en hun relevantie voor interventies: nooit te vroeg en nooit te laat*, Vrije Universiteit, Amsterdam, 1997.

(19) Zie: SCHEPENS, J., *Op. Cit.*, p. 26-28.

(20) DE CAUTER, F., *Methodiek van de preventieve projectwerking*, Acco, Leuven, 1990.

Het preventiemodel van F. De Caeter wordt als volgt schematisch voorgesteld:

De manier waarop een verandering kan worden gerealiseerd is volgens Frits De Caeter afhankelijk van de mate waarin het probleem zich reeds ontwikkelde (tijdsdimensie), bij wie men de verandering wil teweegbrengen (focus) en de inhoud van de interventie (karakter)²¹.

4.1 Het tijdstip van ingrijpen

Deze eerste dimensie betekent dat men kan ingrijpen voor, tijdens of na de manifestatie van het probleem.

Voor er problemen zijn richt men initiatieven naar de hele jongerenpopulatie (of volwassenen, leerlingen, ...). Ingrijpen vóór er bij een bepaalde doelgroep sprake is van problemen, komt neer op het bevorderen van welzijn en het voorkomen van een brede waaier aan problemen. Deze algemene preventie is gericht op positieve maatregelen en deze maatregelen zijn verspreid over verschillende domeinen.

Tijdens de probleemwording dienen specifieke moeilijkheden voorkomen te worden. Meestal is de doelgroep ook beter afgelijnd.

Na het probleem richt men zich op welbepaalde probleemgroepen of individuen. Men wil bij personen die reeds een probleem vertonen een escalatie of herhaling vermijden.

Naargelang het tijdstip van de probleemwording waarop de interventie zich richt, spreekt men nu ook van primaire (voor), secundaire (tijdens) en tertiaire (na) preventie. Tertiaire preventie kan ook curatie genoemd worden.

De tijdslijn toont aan dat preventie geen afgesloten handelingsmodel is, maar ruimte inneemt op het continuüm van de probleemwording, met aan de ene zijde het algemeen beleid en aan de andere kant de individuele behandeling.

(21) We volgen hier: VETTENBURG, N., VANDEWIELE, B., *Preventie van antisociaal gedrag op school*, in *Welwijs* 12(2001) nr. 1, p. 36-39.

Zo moet bijvoorbeeld een preventieve actie in verband met druggebruik **voor** de probleemwording zich richten op alle jongeren en sociale weerbaarheid beogen. Terwijl men zich **na** de probleemwording vooral zal richten op de verslaafden en de 'verslaving' behandelen.

4.2 De focus van de interventie

De focus heeft te maken met de twee componenten waarin verandering gebracht kan worden: de persoon en zijn omgeving (structuur).

In de **persoonsgerichte preventie** richt men zich tot een groep van personen met de bedoeling bij hen een interne verandering teweeg te brengen zodat de personen zich anders gaan gedragen.

Omgevingsgerichte preventie beoogt veranderingen aan te brengen in de maatschappelijke context waarin personen zich bevinden. Deze maatregelen of acties zijn te situeren op het organisatorische, structurele of culturele vlak.

Een voorbeeld van persoonsgerichte preventie zijn de voorlichtingscampagnes over alcoholgebruik en veilig wegverkeer: via informatie probeert men interne veranderingen bij mensen tot stand te brengen.

Omgevingsgerichte of structuurgerichte preventie streeft verandering na op het niveau van de diensten of organisaties. Bijvoorbeeld: probleemgedrag bij jongeren wordt mede veroorzaakt door de houding van leerkrachten; via nascholing bewerkstelligt men attitudeverandering bij leerkrachten.

4.3 Karakter van de interventie

Het karakter van een actie wordt bepaald door de aard van de tussenkomst(en). Men kan defensief (beperkend, aanpassend) of offensief (ondersteunend, verruimend) te werk gaan.

Bij defensieve preventie gaat men ervan uit dat de mens moet behoed worden voor een aantal gevaren die hem bedreigen. Via beschermende of controlerende maatregelen en de toepassing van straffen bij overtreding wil men het probleem beperken. Verboden en verplichtingen opleggen kan gebeuren zowel ter bescherming van de omgeving of structuur als ter bescherming van de persoon van de jongere. De achterliggende visie hierbij is dat deze personen onvoldoende of niet in staat worden geacht daar zelf het nodige aan te doen en daarom beperkt worden in hun keuzevrijheid.

Voorbeeld: beïnvloeding van het rookgedrag kan gebeuren door te wijzen op de gevaren die eraan verbonden zijn, zoals voorlichtingscampagnes waarbij de zwarte longen en alle mogelijke afschuwelijke ziekten worden getoond die men kan krijgen door tabaksgebruik.

Offensieve preventie wil de keuzebekwaamheid en de gedragsalternatieven van personen verhogen zodat ze het dreigende gevaar zelf kunnen keren. Men vertrekt hierbij van het geloof in de mogelijkheden van de jongeren om zelf aan de eigen ontplooiing te werken. Men kan hun draagkracht vergroten door hen weerbaar te maken. Anderzijds kan men ook op structureel niveau (gezin, onderwijs, vrije tijd, ...) alternatieven bieden die hun

zelfredzaamheid doen toenemen. De participatiegraad van de bedoelde jongeren neemt toe naarmate ze meer mogelijkheden hebben om problemen op te lossen en aan hun eigen welzijn te werken. Als voorbeeld denken we aan het uitwerken van een gedragscode in een leefgroep waarbij alle betrokkenen inspraak krijgen of in overleg gaan met leerlingen in verband met examenroosters.

We willen er nog aan toevoegen dat naarmate een probleem uit de hand dreigt te lopen, de druk of de noodzaak om persoonsgericht en defensief te werken almaar groter wordt. Zo stellen we vast dat in het onderwijs leerlingbegeleiding zeer vaak curatief, persoonsgericht en defensief wordt ingevuld. Het kan nuttig zijn om daarnaast een meer structuurgerichte en offensieve leerlingbegeleiding te ontwikkelen.

Het voorgaande betekent dat preventie **voor** jongeren ook preventie **met** jongeren is. Offensieve basisgerichte preventie voor jongeren zonder de inbreng en visie van jongeren is een gemiste kans. Jongeren de ruimte laten om preventief te werken en hun de kans bieden om verantwoordelijkheden op te nemen, impliceert echter dat dit niet vrijblijvend kan gebeuren. Dit betekent voor opvoeders dat ze ook zaken in vraag durven stellen, structuren en vaste waarden laten wankelen en de werking van de organisatie durven herijken. Preventiewerking met jongeren kan daarom geen op zich staand project zijn. Het moet gedragen worden door de hele organisatie of het ruimer beleid²².

5. ENKELE THEMA 'S UITGELICHT

We belichten uitdrukkelijk twee specifieke thema's uit het preventie-denken die inspirerend kunnen zijn voor al wie met jongeren werkt: vriendschap als preventie en het herstel van aangerichte schade.

5.1 Vriendschap als preventie

Onderzoek wijst uit dat jongeren met hun vragen en problemen in de eerste plaats bij leeftijdgenoten te rade gaan²³. Vriendschappen spelen een belangrijke rol in de identiteitsontwikkeling van jongeren. Vooral in de adolescentie kunnen ze soms erg intens zijn. Vrienden kunnen zich aan elkaar spiegelen, normen en waarden ontwikkelen, sociale relaties uitproberen en samen nieuwe levensterreinen verkennen. Voor jongeren die in hun thuismilieu weinig steun ondervinden, vormen vriendschappen een goede buffer tegen problemen.

Preventie heeft slechts kans op slagen wanneer zij zeer nauw aansluit bij de directe leefwereld en cultuur van jongeren. Daarnaast is het voor elke preventieboodschap belangrijk dat ze zo sterk mogelijk verbonden is met de plaats waar het risicogedrag zich voordoet. Vrienden hebben het voordeel dat ze aanwezig zijn in de 'natuurlijke situaties': in het café, jeugdhuis, op straat, op school.

(22) Zie: MELIS, B., 'Peers' en preventie, in *Welwijs* 9(1988) nr. 2, p. 3-6.

(23) GLAUDE, M., *Vriendschap als preventie*, in *Welwijs* 9(1998) nr. 2, p. 7-10.

5.2 Herstellen in plaats van beschermen of straffen

Gaandeweg ontwikkelde zich een nieuw rechtsmodel waarin niet de bestraffing, noch de behandeling van de dader vooropstaat maar – vanuit een slachtofferbenadering – het herstel van de schade die door het delict is ontstaan. Men spreekt dan van ‘herstelrecht’ in plaats van straf- of beschermingsrecht²⁴.

In het **strafrecht** wordt door bewuste leedtoevoeging gepoogd het verstoorde evenwicht in de rechtsorde te herstellen. In de **beschermingsbenadering** staat de heropvoeding of behandeling van de dader voorop. In deze twee benaderingen is de positie van het slachtoffer ondergeschikt aan die van de dader.

In de **herstelgerichte benadering** staat het herstel van de aangerichte schade voorop. De aard van de schade kan zowel materieel als mentaal of sociaal zijn. In vergelijking met het beschermingsrecht heeft het herstelrecht als voordeel dat de verwijzing naar de schade een meer hanteerbare referentie biedt. In vergelijking met het strafrecht is het herstelrecht positiever en minder stigmatiserend.

Binnen het model van F. De Cauter kunnen we deze herstelbenadering plaatsen als een persoonsgerichte, offensieve en curatieve actie. Het geeft jongeren de kans om hun vaardigheden in het oplossen van problemen te verhogen en op deze manier misschien in de toekomst herhaling te voorkomen.

6. EEN CONCREET VOORBEELDPROJECT TER PREVENTIE VAN VANDALISME IN EEN SECUNDAIRE TSO/BSO-SCHOOL

6.1 Omschrijving van het project

Het project bestaat uit een actieplan gericht op zowel preventie als curatie van vandalisme waarin zowel actoren in de school als partners uit de welzijns- en justitiële sector via netwerkvorming participeren.

Binnen dit project opteerde men voor algemene preventie, dus gericht op alle leerlingen en niet enkel op leerlingen met probleemgedrag. De preventie is zowel persoonsgericht als structuurgericht. Met het project poogt men vooral die factoren te bevorderen die bijdragen tot een gunstige ontwikkeling van de leerlingen op school, maar eveneens een transfer hebben naar hun breder maatschappelijk functioneren. De interventies zijn er vooral op gericht om alternatieve gedragsmogelijkheden (offensief) aan te reiken (‘doen’ i.p.v. ‘niet doen’). In deze school maakt preventie als actiemiddel een wezenlijk deel uit van het eigen (salesiaanse) opvoedingsproject. Het project kadert eveneens binnen de vakoverschrijdende eindtermen zoals burgerzin, milieu-educatie en sociale vaardigheden. Het actieplan heeft ook oog voor curatie van problemen die zich voordoen. Curatie wordt vooral gezien vanuit het idee van herstelrecht.

(24) SPIESSCHAERTS, F., e.a., *Herstel als reactie? Herstelgerichte afhandeling t.a.v. minderjarigen die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd*, in *Welwijs* 13(2002) p. 29-37.

6.2 Componenten van het preventieproject

Hierna worden de verschillende componenten van het preventieproject uitgesplitst naargelang de doelgroep.

Leerlingen: Actief meedenken bij uitwerken van het project
Persoonsgericht / Offensief / Preventief
De IIn werden ingeschakeld bij het uitwerken van bepaalde onderdelen van het project. We denken hierbij aan het kiezen van een afvaardiging van leerlingen die een opleiding tot steward krijgen. Daarnaast participeerden de leerlingen in de uitwerking van de middaganimatie.

Leerlingen: Vorming op het vlak van speelplaatsanimatie (i.s.m. Jeugddienst Don Bosco)
Persoonsgericht / Offensief / Preventief Structuur / Offensief t.a.v. schoolbeleid
Speelplaatsanimatie tijdens de middagpauze heeft in het kader van preventie het doel om vervelingsvandalisme tegen te gaan of te voorkomen. Wanneer sommige jongeren zich gedurende een tijdje vervelen en in hun omgeving geen uitdagingen ontdekken, zullen ze makkelijker overgaan tot het beschadigen of vernielen van eigendom of het uitdagen en pesten van andere jongeren. Het is niet denkbeeldig dat jongeren die de vorming krijgen tot speelplaatsanimator en in het uitoefenen van deze rol succeservaringen opdoen, die ervaringen meenemen buiten de schoolcontext.

Leerlingen: Vorming tot schoolstewards
Persoonsgericht / Offensief / Preventief i.s.m. Preventiedienst
Prestigevandalisme kan omschreven worden als het stellen van vandalistisch gedrag om aanzien te verwerven in een (peer)groep. Vaak worden jongeren door leeftijdgenoten aangespoord om antisociaal gedrag te vertonen. De schoolstewards zijn jongeren die eerder op een natuurlijke wijze aanzien hebben verworven binnen hun peergroep. Via vorming leren zij om op een positieve wijze deze 'macht' aan te werven ter voorkoming van antisociaal gedrag. De stewards hebben geen sanctionerende of expliciet controlerende bevoegdheid. Deze jongeren werden mede door leerlingen en leerkrachten geselecteerd. Uit onderzoek naar preventie en peergroepen blijkt dat de sociale controle die jongeren uitoefenen op elkaar een grotere impact heeft op hun gedrag dan wanneer volwassenen deze controle uitoefenen.

Leerlingen: Vakoverschrijdend didactisch materiaal

Persoonsgericht / Offensief / Preventief

Het didactisch materiaal dat bestemd is voor de leerlingen heeft als doel de leerlingen vertrouwd te maken met diverse leef- en jongerenculturen. Naast het geven van informatie en kennisoverdracht is het aanleren van vaardigheden een essentieel onderdeel in het proces dat moet leiden tot gedragsverandering. Respect en waardering voor anderen opbrengen, leren om ongelijk of onmacht toe te geven en te verduidelijken waarom men bepaald gedrag verkiest.

Leerlingen: Herstelrecht

Persoonsgericht / Offensief / Curatief i.s.m. Jeugd- en Sociale dienst Politie

Het doel van herstelrecht is het reageren op wat men binnen hulpverlening en justitie omschrijft als MOF'en. MOF staat voor 'als misdaad omschreven feit'. De aangerichte schade dient hersteld te worden volgens de principes van verzoening, wedergoedmaking, wederzijdse erkenning en onderhandeling. Natuurlijk blijft het mogelijk om defensieve acties toe te passen of zal blijken dat bepaalde situaties niet 'opgelost' kunnen worden via het toepassen van een herstelbenadering (bijvoorbeeld wanneer het slachtoffer dit niet aankan of weigert hieraan mee te werken).

Leerlingen: Peter- en meterschap

Persoonsgericht / Offensief / Preventief

Door jongeren verantwoordelijkheid te geven over elkaar, verhoogt de betrokkenheid op elkaar. Daarom werd het peter-en meterschap verder uitgewerkt en kreeg deze reeds bestaande uitwerking stilaan een nieuwe vorm. Hoe groter de betrokkenheid is van jongeren op elkaar, des te meer zorg dragen ze voor elkaar.

Leerkrachten: Uitwerken van project

Structureel / Offensief / Preventief

Leerkrachten en leerlingenbegeleiders werden betrokken bij de uitwerking van het project.

Leerkrachten: Vorming rond antisociaal gedrag en vandalisme

Structureel / Offensief t.a.v. schoolbeleid (Competente en tevreden leerkrachten)

Via de pedagogische studiedag werd vorming aangeboden rond het thema. Dit werkte sensibiliserend en informatief naar de totaliteit van de leerkrachtengroep en het ondersteunend personeel.

Een bijkomend vormingsmoment samen met de CLB-medewerkers liet toe een aantal thema's verder uit te diepen.

Leerkrachten: Assistentie tijdens pauze

Structureel / Offensief t.a.v. preventie

Het toezicht houden tijdens de middagpauze kreeg een gewijzigde invulling. Geïnteresseerde leerkrachten werden actief betrokken bij de middagactiviteiten.

Om uiting te geven aan de waardering voor hun inzet, kregen deze leerkrachten minder 'wachturen' toegewezen.

Wanneer leerkrachten zich engageren via sport- en spelactiviteiten is de kans groter dat de betrokkenheid op en verbondenheid met leerlingen verhoogd en verstevigd wordt. Een bijkomend doel is eveneens het tegengaan van vervelingsvandalisme.

Het louter 'toezicht houden' wordt in deze zin gewijzigd in een meer salesiaanse betekenis van contact en aansluiting zoeken.

Ouders: Info ontvangen

Eerder passief betrokken

Ouders werden eerder op passieve wijze betrokken in die zin dat zij op de hoogte werden gehouden van het project.

Infrastructuur: Muurschilderingen / poortschilderingen

Structureel / Offensief t.a.v. schoolbeleid

Het doel van deze actie was om de schoolomgeving aantrekkelijker te maken. Een leuke, aangename schoolomgeving nodigt immers minder uit tot vandalistisch gedrag.

De leerlingen werden via een graffiti-project op een actieve wijze betrokken bij dit onderdeel. Hun betrokkenheid op (een deel van) de schoolinfrastructuur werd verhoogd door de inhoudelijke band die werd gecreëerd. Daarnaast werden eveneens afspraken gemaakt om beschadigingen zo vlug mogelijk te herstellen. Beschadigingen hebben immers een faciliterende invloed op het uitlokken van vernielgedrag.

6. BESLUIT

In deze bijdrage hebben we de lezer een korte blik gegund op de evolutie van het preventieve werken en denken vanaf de 19de eeuw. Ook Don Bosco koos voor de opvoeding als maatschappelijk preventieve aanpak. Tevens opteerde hij voor een preventieve aanpak als pedagogische methode in het opvoedingsgebeuren.

Zelf wilden we aantonen dat preventief werken ook vandaag nog zinvol is. Het model van F. De Cauter en de inzichten van Patterson waren hierbij oriënterend en verhelderend.

In het opvoedingsproject 'In dialoog met Don Bosco' geeft men aan dat de opvoeder 'de jongeren niet bewust blootstelt aan schadelijke invloeden en hen ook niet van de werkelijkheid afschermt'²⁵. Deze structurerende tussenkomsten, als één van de vijf pedagogische vaardigheden, werden in onze bijdrage in een breder kader geplaatst.

Preventie hoeft misschien niet meer met veel woorden vernoemd te worden, toch kunnen we haar niet wegdenken in een hedendaags salesiaans opvoedingsproject.

(25) *In dialoog met Don Bosco: een opvoedingsproject*, Don Bosco Centrale, Brussel, 2001, p. 59.